

Κοινωνία, δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική

Του κ. **Θεόδωρου ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ**
Επικ. Καθηγ. Ιονίου Πανεπιστημίου

Ο θεμέλιος λίθος της αντεγκληματικής πολιτικής εκφράζεται μέσα από την ικανότητα του Κράτους να επιβάλει συγκεκριμένες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς και να κατοχυρώνει την εμβέλεια του ποινικού συστήματος στην κοινωνική πραγματικότητα. Οι αναπαραστάσεις αυτού του συστήματος μετασχηματίζονται ανάλογα με την εξέλιξη των αρχών και αξιών, που διέπουν τον κοινωνικό σχηματισμό, προωθώντας ένα νομιμοποιητικό λόγο, ο οποίος με τη σειρά του σχετίζεται με την αυτονομιμοποίηση του Κράτους. Το φαινόμενο του εγκλήματος αποδεικνύεται εντελώς συνυφασμένο με τη δυναμική της αντιμετώπισής του από τους θεσμούς κοινωνικού ελέγχου και παραλάσον σύμφωνα με τις κατά καιρούς ποιοτικές, ποσοτικές και γεωγραφικές μεταμορφώσεις του. Έτσι, η αποτελεσματικότητα της αντεγκληματικής πολιτικής φαίνεται να εξαρτάται από την ορθολογική συναρμογή των μέσων πρόληψης και καταστολής του εγκλήματος και τη λειτουργικότητά τους μέσα σε ένα αδιάσπαστο σύνολο, που χαρακτηρίζεται από την κοινότητα του τελικού σκοπού: την κατοχύρωση της ασφάλειας του πολίτη ως εκπλήρωση ενός βασικού όρου του «κοινωνικού συμβολαίου».

Το διακύβευμα

Η δημόσια ασφάλεια και η προστασία των έννομων αγαθών αποτελεί εκτός από πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας, ένα καθολικό και επιτακτικό αίτημα των σύγχρονων κοινωνιών. Η συνεχώς, ποιοτικά και ποσοτικά μεταλλασσόμενη εγκληματικότητα καλλιεργεί ένα αίσθημα φόβου και ανασφάλειας στην κοινή γνώμη, αποσταθεροποιεί το θεσμικό ρόλο του Κράτους και αυξάνει τη δυσπιστία του πολίτη απέναντι στην ικανότητα των επίσημων μηχανισμών να καταπολεμήσουν το έγκλημα. Η κοινωνία, που αντιδρά απέναντι στη μόνιμη παρουσία προτύπων παραβατικής/εγκληματικής συμπεριφοράς «πολιτικοποιεί» το πρόβλημα της ανασφάλειας, αναπτύσσει αντανάκλαστικά εσωστρέφειας και κοινωνικού αποκλεισμού και εκλαμβάνει το έλλειμμα προστασίας ως έλλειμμα ολοκλήρωσης των θεσμών. Ο πολίτης στρέφεται επομένως προς το Κράτος-φύλακα. Και τούτο, γιατί η ασφάλεια των πολιτών καταγράφεται στην κοινωνική συνείδηση, σήμερα, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, ως ένα κοινωνικό αγαθό, το οποίο η Πολιτεία οφείλει να εγγυηθεί. Ίσως δε, πέρα απ' αυτό, η ενδελέχεια των ατομιστικών τάσεων του κοινωνικού σώματος προσέδωσε στη δημόσια ασφάλεια μία νέα ταυτότητα, στο βαθμό, που ο πολίτης, αποστρεφόμενος πλέον μορφές συλλογικής λειτουργίας και αλληλεγγύης, καταναλώνει τις προσφερόμενες από το Κράτος υπηρεσίες, όπως καταναλώνει τα υλικά αγαθά, η δημόσια ασφάλεια μετατράπηκε σε ένα καταναλωτικό αγαθό.

Για την κοινή γνώμη, η αύξηση της ανασφάλειας έρχεται σε σύγκρουση με την υπερτροφία των θεσμών και των επίσημων συστημάτων ελέγχου, καταδεικνύοντας ένα υπαρκτό κοινωνικό και πολιτικό έλλειμμα. Κάτω από αυτές τις συνθήκες η (αν)ασφάλεια μεταβάλλεται σε διακύβευμα του πολιτικού συστήματος και σε κρίσιμη αιτιακή συνθήκη στις σχέσεις Κράτους-πολίτη. Οι Κυβερνήσεις παντού

στην Ευρώπη φαίνεται να συνειδητοποιούν, ότι η αποτελεσματική κατοχύρωση της ασφάλειας των πολιτών αποτελεί προϋπόθεση νομιμοποίησής τους και εξομάλυνσης της κοινωνικής συμβίωσης.

Έτσι, η δημόσια ασφάλεια, στο πεδίο των πολιτικών προτεραιοτήτων συνιστά μία νέα πρόκληση για τους θεσμούς, οι οποίοι, πέρα από τις ιδεολογικές και μεθοδολογικές προεκτάσεις των στρατηγικών της αντεγκληματικής πολιτικής, αναζητούν εναλλακτικές λύσεις για την αντιμετώπιση του προβλήματος της εγκληματικότητας. Το ερώτημα που τίθεται είναι διπλό.

Α. Κατά πόσο οι εναλλακτικές αυτές λύσεις έχουν ως σημείο αναφοράς το σύνολο της κοινωνίας και δεν υιοθετούν λογικές «μηδενικής ανοχής» απέναντι σε ορισμένες κοινωνικές και πληθυσμιακές ομάδες, με σκοπό να εμπεδώσουν λυσιτελώς την ασφάλεια των πολλών,στιγματίζοντας και περιθωριοποιώντας αυτούς, που το σύστημα οργάνωσης της παραγωγής θεωρεί «μη εντεταγμένους» και συνεπώς «κοινωνικά επικίνδυνους».

Β. Κατά πόσο η εμπέδωση της δημόσιας ασφάλειας είναι παράγωγο της κοινωνικής αλληλεγγύης και όχι προϋπόθεσή της.

Θεωρούμε, ότι το ζητούμενο είναι η διάρθρωση μίας συνολικής ορθολογικής και συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής, που θα αναγνωρίζει, ότι οι αιτίες και οι λύσεις του προβλήματος της εγκληματικότητας βρίσκονται μέσα στην κοινωνία, χωρίς να χρειάζεται να αναζητούμε διαρκώς νέους «εσωτερικούς εχθρούς» προς ικανοποίηση της ανησυχούσας κοινής γνώμης. Τούτο σημαίνει, οι πρακτικές μηδενικής ανοχής, η κατασκευή νέων εγκληματικών μύθων μέσω κάποιων «επωφελών» γενικεύσεων διά των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, η προϊούσα ποινικοποίηση των συμπεριφορών κοινωνικής απειθαρχίας, καθώς και η επικέντρωση της αυστηρότητας σε ορισμένες «ομάδες-στόχους» (μετανάστες, ανήλικοι), ενισχύουν μόνο κατ'επίφαση το αίσθημα ασφάλειας.

Η εμπέδωση της δημόσιας ασφάλειας δεν μπορεί να γίνει παρά μέσα από την ανάπτυξη της κοινωνικής αλληλεγγύης, της συνειδητοποίησης του ρόλου του πολίτη στην αντιμετώπιση του προβλήματος της μικρομεσαίας εγκληματικότητας καθώς και τη σχεδίαση και εφαρμογή μίας μακρόπνοης αντεγκληματικής πολιτικής, που θα αντιμετωπίζει το έγκλημα ως το αναπόφευκτο συνθετικό της κοινωνίας, που το παράγει.

Το «κοινό» αγαθό της ασφάλειας

Ο προβληματισμός, γύρω από την έννοια της δημόσιας ασφάλειας και τη λειτουργία της μέσα σε μία σύγχρονη κοινωνία των πολιτών, επικεντρώνεται σήμερα περισσότερο από ποτέ άλλοτε σε ένα σοβαρό πρακτικό ερώτημα με ιδεολογικές προεκτάσεις: *Τί είδους δημόσια ασφάλεια έχει ανάγκη σήμερα η κοινωνία;*

Με δεδομένο δε, ότι οι εφαρμογές της δημόσιας ασφάλειας δεν συνιστούν μία αμετάβλητη σταθερά, αλλά προσαρμόζονται στους όρους και στις εξελίξεις των μεταμορφώσεων της εγκληματικότητας, το εν λόγω ερώτημα προϋποθέτει τη διασαφήνιση εκείνων των παραγόντων, που προσδίδουν στην εν λόγω έννοια μία ελάχιστη και κοινή αποδοχή σημαντική.

Η διεθνής, αλλά και εν μέρει η ελληνική, εμπειρία έχουν καταδείξει μέχρι σήμερα, ότι όταν η εμπέδωση της δημόσιας ασφάλειας στηριχτηκε στη χρησιμοποίηση μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής για την καταστολή της κοινωνικής απειθαρχίας ή την συγκάλυψη χρόνιων κοινωνικών προβλημάτων, που δεν σχετίζονταν άμεσα με το έγκλημα (λαθρομετανάστευση, τοξικομανία), αυτό δεν οδήγησε στην πραγματική μείωση της εγκληματικότητας. Αντίθετα, οδήγησε στην καλλιέργεια στην κοινή γνώμη τάσεων κοινωνικού αποκλεισμού του «άλλου», στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και τελικά στη μεγέθυνση της ανασφάλειας. Ο φόβος, που προκαλεί το έγκλημα δε θεραπεύεται πάντοτε με την καταστολή καθε συμπεριφοράς, που φαίνεται να ενοχλεί τον πολίτη στην καθημερινότητά του, ούτε με το στιγματισμό και εξωστρακισμό του νέου προλεταριάτου (άστεγοι, ανήλικοι επαίτες, νεόφτωχοι). Η εμπέδωση της δημόσιας ασφάλειας, που δεν εδράζεται στην κοινωνική αλληλεγγύη και πρόληψη, μεταβάλλεται εύκολα σε μηδενική ανοχή, δηλαδή σε μία κοινωνική αντίφαση, σύμφωνα με την οποία η προάσπιση των συμφερόντων των μετεχόντων στην παραγωγική διαδικασία γίνεται εις βάρος όλων εκείνων, που βρίσκονται έξω από αυτήν. Ασκείται, έτσι, η κοινή γνώμη να επιζητά συνέχεια μεγαλύτερη αυστηρότητα απέναντι στην κάθε μορφής παραβατικότητα και ανομία, ώστε μέσα από την καταστολή του α-κοινωνικού «άλλου» να αισθάνεται αυτή περισσότερο ασφαλής. Δεν είναι πε-

ρίεργο, λοιπόν, που η μηδενική ανοχή διογκώνει το αίτημα της αυστηρότητας απέναντι σε ό,τι παραπέμπει στις αιτίες της ανασφάλειας.

Υπό αυτή την έννοια, η σύγχρονη αντεγκληματική πολιτική οφείλει να εντάξει τη δημόσια ασφάλεια σε ένα σύστημα οργάνωσης και παραγωγής, που θα στηρίζεται στην κοινωνική αλληλεγγύη και θα εγγυάται τα έννομα και κοινωνικά αγαθά του συνόλου του κοινωνικού σώματος, αφομοιώνοντας τις συγκρούσεις και τις αντιθέσεις στο εσωτερικό της κοινωνίας.

Θεωρούμε, ότι η δημόσια ασφάλεια πρέπει να εκληφθεί από την κοινωνία και το Κράτος ως ένα κοινό αγαθό, η παραγωγή και η απόλαυση του οποίου είναι υπόθεση όλων και βασική κοινωνική λειτουργία. «Κοινό» είναι το αγαθό που προορίζεται για όλους, που μπορεί να χρησιμοποιείται από όλους και πρέπει να επιμερίζεται κατ' αναλογία σε όλους. «Κοινό» είναι, επίσης, το αγαθό στο οποίο πρέπει να μπορούν να έχουν όλοι ελεύθερη πρόσβαση. «Κοινό» είναι, τέλος, το αγαθό το οποίο μέσα από την καθολικότητά του εξοπλίζεται με συγκεκριμένη προστατευτική εμβέλεια, ώστε να μπορεί να γίνεται αντικείμενο απόλαυσης από τον κάθε κοινωνό και να λειτουργεί εγγυητικά.

Ειδικότερα, στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής, η ερμηνεία της δημόσιας ασφάλειας ως «κοινό αγαθό» προϋποθέτει την κατανόηση της διαδικασίας παραγωγής της. Για να καταστεί «κοινό» το αγαθό της δημόσιας ασφάλειας, από την άποψη του περιεχομένου του, καθώς και από την άποψη της ελεύθερης πρόσβασης του πολίτη σε αυτό, δεν αρκεί μόνο η διάθεσή του ή η κατοχύρωσή του από την κεντρική εξουσία. Απαιτείται, παράλληλα, η ανάπτυξη μίας διαδικασίας διεταιρικής μεταξύ των Φορέων, που παράγουν και απολαμβάνουν το εν λόγω αγαθό (Κράτος, τοπικές κοινωνίες, κοινωνικοί φορείς, πολίτες), ώστε η υλοποίησή του να μη ακολουθεί απλώς ένα γενικό στρατηγικό πρόταγμα, αλλά να προσαρμόζεται στην πραγματικότητα και στις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.

Η συμπαράγωγή της δημόσιας ασφάλειας

Μία τέτοια προσαρμογή υπαγορεύει τη συμμετοχή και τη συνευθύνη των πολιτών στη διαμόρφωση και παραγωγή ενός αγαθού -της δημόσιας ασφάλειας-, που ενδιαφέρει όλους και μπορούν να το απολαμβάνουν άμεσα. Η δημόσια ασφάλεια αποτελεί «κοινό αγαθό», στο βαθμό, που η παραγωγή της στηρίζεται στη συναρμογή των δράσεων για την αντιμετώπιση του εγκλήματος από πλευράς Κράτους -τοπικής κοινότητας και πολίτη. Πρόκειται δηλαδή στην ουσία για ένα συμπαραγώμενο αγαθό, το οποίο κινητοποιεί τη δυναμική της κεντρικής εξουσίας, της κοινότητας και του ιδίου του ενδιαφερόμενου (ενεργού) πολίτη, κρατώντας σε εγρήγορση τους θεσμούς κοινωνικού ελέγχου και συμμετοχής.

Σήμερα, έχει καταστεί πλέον σαφές, ότι η δημόσια ασφάλεια δεν συνιστά ένα πεδίο αποκλειστικής αρμοδιότητας της επίσημης κρατικής αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά εξαρτάται και από την ευρύτερη κοινωνική πολιτική, στο βαθμό, που η υποχώρηση του κοινωνικού κράτους γεννά ανασφάλεια, η οποία απλώς επιτείνεται εν μέρει από τις αναπαραστάσεις της εγκληματικότητας. Έτσι, η αντεγκληματική πολιτική μοιάζει να αναζητεί νέα εργαλεία για την έγκαιρη πρόληψη και ορθή επίλυση των προβλημάτων, μέσω της διάθεσης και χρήσης μέτρων ελέγχου και ρύθμισης και όχι μόνο μέσω των παραδοσιακών μέτρων επέμβασης και καταστολής.

Στο σημείο αυτό τέμνονται οι προοπτικές της σύγχρονης αντεγκληματικής πολιτικής με τις αναλύσεις σχετικά με το κοινό αγαθό της δημόσιας ασφάλειας. Η ενεργοποίηση των δράσεων και η συναρμογή της δυναμικής Κράτους - τοπικής κοινωνίας - πολίτη συμβάλει στη διάχυση (αποκέντρωση) των πολιτικών δημοσίας ασφάλειας από το κέντρο (Κράτος) προς την περιφέρεια (τοπικές κοινωνίες) και στην αυτορύθμιση των κοινωνικών συμπεριφορών στο πλαίσιο της κοινότητας. Όμως, η συμμετοχή του πολίτη και των τοπικών κοινωνιών στον από κοινού σχεδιασμό, τη συνδιαχείριση και τελικά στη συμπαράγωγή της δημόσιας ασφάλειας σε τοπικό επίπεδο, δεν ταυτίζεται με την απορύθμιση ή την αποδυνάμωση των μηχανισμών της αντεγκληματικής πολιτικής, αλλά αντίθετα, προσδίδει μία νέα ουσία στο κοινωνικό συμβόλαιο, αφού, όπως ορθά σημειώνεται «η κοινότητα δεν περικλείει μόνο συμφέροντα αλλά συνεγείρει και σε πράξεις κοινής ζωής, όπου το κοινωνικό συμβόλαιο εξειδικεύεται ή/και προσωποποιείται» (Γ. Πανούσης: Έγκλημα και τοπική κοινωνία, 1993, 28). Η αυτο-ρύθμιση των κοινωνικών συμπεριφορών, που επιτελείται μέσα από το συμπαραγώμενο αγαθό της δημόσιας ασφάλειας ανταποκρίνεται σήμερα στις γενικότερες τάσεις της διακυβέρνησης επηρεάζοντας τη διαμόρφωση της αντεγκληματικής πολιτικής.

Το μέλλον της αντεγκληματικής πολιτικής στηρίζεται στην αποκέντρωση και στην κοινοτική αυτο-ρύθμιση και όχι στο συγκεντρωτικό Κράτος, στο βαθμό, που οι τοπικές κοινωνίες διεκδικούν μία μεγαλύτερη αυτονομία και δυνατότητα παράλληλων δράσεων, ενώ ο πολίτης αξιώνει ένα διακριτό ρόλο στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της καθημερινής ζωής.

Η αποκέντρωση των δράσεων της αντεγκληματικής πολιτικής αρθρώνεται στη βάση μίας οργανικής και οργανωμένης ανακατανομής του ρόλου και της αποστολής της κοινωνικής αντίδρασης απέναντι στο έγκλημα, σε άμεση σύνδεση με την ιδιαίτερη χωροθέτηση αυτού του φαινομένου, καθώς και με τη δυναμική και τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών. Η αποκέντρωση προϋποθέτει την ύπαρξη ενός κεντρικού και ενιαίου πόλου σχεδιασμού, οργάνωσης, θέσπισης και συντονισμού των κατευθυντήριων γραμμών και των στρατηγικών στον τομέα της αντεγκληματικής πολιτικής (Κράτος), ο οποίος και αναλαμβάνει τη διάχυση ωρισμένων επιμέρους δράσεων της πολιτικής αυτής στα αρμόδια όργανα και φορείς (ΟΤΑ, τοπικά συμβούλια, πρόληψης κ.ά.) των τοπικών κοινωνιών προς περαιτέρω αξιοποίηση, εξειδίκευση, χωροθέτηση, προσαρμογή και τελική υλοποίηση.

Η ενεργός συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών και των πολιτών στη συμπαράγωγή του αγαθού της δημόσιας ασφάλειας δε συνεπάγεται αναγκαστικά την ουδετερότητα της κεντρικής εξουσίας, ούτε την παραίτησή της από ουσιαστικά καθήκοντα όπως η κατοχύρωση και η προστασία των εννόμων αγαθών. Αντίθετα, αυτή καλείται να λειτουργήσει επικουρικά, αποκεντρώνοντας πολιτικές, προσαρμόζοντάς τις στις ιδιαίτερες ανάγκες και τελειοποιώντας το κοινό αγαθό προς όφελος της κοινότητας. Στις δημοκρατικές κοινωνίες το κοινό αυτό αγαθό είναι αποτέλεσμα της συναρμογής των τοπικών επιλογών με τα κεντρικά στρατηγικά προτάγματα, της διαφορικής ιεράρχησης των δράσεων για την αποτελεσματικότερη επίλυση των προβλημάτων και της δυνατότητας των κοινοτήτων και των πολιτών να δοκιμάσουν στην πράξη την αντοχή των μέτρων αυτο-ρύθμισης.

Η συμπαράγωγή του αγαθού της δημόσιας ασφάλειας είναι, τέλος, προϋπόθεση της νομιμοποίησης του. Η συμμετοχή, η συνδιαχείριση και η συνευθύνη της κοινότητας και του πολίτη στη διαμόρφωση και υλοποίηση των πολιτικών δημόσιας ασφάλειας δεν αποτελούν απλώς βασικά στοιχεία της ιδιοσυστάσιας του κοινού αγαθού, αλλά παράλληλα το νομιμοποιούν στη συνείδηση όλων ως αντικείμενο και προϊόν μίας κοινής δράσης και προσπάθειας. Με αυτόν τον τρόπο οι πολιτικές δημόσιας ασφάλειας οριοθετούνται συμμετοχικά, μέσα από μία συνεχή διαλεκτική σχέση βάσης (κοινότητα, κοινωνία πολιτών) και κορυφής (κεντρική εξουσία), διαχειριζόμενες ορθολογικά αυτό που ο J. RAWLS ονομάζει «τα θεμελιώδη συμφέροντα όλων των μελών της κοινωνίας».

Το ζητούμενο, σήμερα, είναι να υπάρξουν εκείνες οι κατευθυντήριες πολιτικές από το Κράτος, ώστε να κατοχυρώνεται η δημόσια ασφάλεια ως όρος του κοινωνικού συμβολαίου και ως στοιχείο της ποιότητας ζωής και της ισότιμης πρόσβασης όλων των πολιτών σε ένα κοινό αγαθό. Διαφορετικά, η ταύτισή της με πολιτικές μηδενικής ανοχής, υπέρμετρης καταστολής, επιτήρησης των κοινωνικών συμπεριφορών και περιθωριοποίησης εκείνων, που τα συστήματα κοινωνικού ελέγχου θα προσδιορίζουν, ανάλογα με τη συγκυρία, ως «επικίνδυνους», κοινωνικά ή οικονομικά «αναλώσιμους» θα τροφοδοτεί την επιλεκτικότητα της ποινικής μεταχείρισης, θα επιτείνει τη στροφή του κοινωνικού σώματος σε ανορθολογικές αντιλήψεις γύρω από το έγκλημα και θα συντηρεί, στην ουσία, την ανασφάλεια.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Κωνστ. ΓΕ. Αθανασόπουλος: Η Δημοσιότητα, Η' έκδ., Αθήνα, 2000.
 R. Bousquet: L'insécurité, nouveaux enjeux, L'Harmattan, 1999.
 N. Christie: Crime control as industry, Routledge, London and New York, 1994.
 F. Dieu: Politiques publiques de sécurité, L'Harmattan, 1999.
 P. Hebberecht-F. Sack: La prevention de la délinquance en Europe, L'Harmattan, 1997.
 Ν. Κουράκης: Βάσεις και τάσεις της συγχρόνου αντεγκληματικής πολιτικής, σειρά Ποινικά, 43, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 1994.
 Γ. Πανούσης, Έγκλημα και τοπική κοινωνία, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1993.
 Θ. Παπαθεοδώρου: Τα Τοπικά Συμβούλια Πρόληψης της Εγκληματικότητας: ένα όργανο συμμετοχικής αντεγκληματικής πολιτικής, Ποινική Δικαιοσύνη, 6/1999.
 S. Roché: Le sentiment d'insécurité, Puf, 1993.
 S. Roché: Sociologie politique de l'insécurité, Puf, 1998.